

УДК 329.15:929(497.1)"1981/1983"(093.2)
323(497.1)"197/198"(093.2)

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2021.2.sel.199-227>

Оригинални научни рад

Примљен: 29. 11. 2020.

Прихваћен: 29. 6. 2021.

Слободан СЕЛИНИЋ

Институт за новију историју Србије, Београд

slobodanselinic@gmail.com

Избор кадрова из Србије у Председништво ЦК СКЈ 1981–1983: политичке борбе после смрти Јосипа Броза*

АПСТРАКТ: Рад је допринос изучавању положаја Србије у Југославији после смрти Јосипа Броза. На основу увида у спорове око избора чланова и председника Председништва ЦК СКЈ 1981–1983. из Србије, анализирани су односи међу српским политичарима и однос Србије, са једне, и других република и њених покрајина, са друге стране. До садашња сазнања из мемоаристике и историографије су допуњена архивским истраживањима.

Кључне речи: Југославија, Србија, СКЈ, СКС, политички сукоби, Драгослав Марковић, Петар Стамболић, Душан Драгосавац, Милош Минић

Када је Јосип Броз умро, Југославија је била држава дубоке политичке, економске и друштвене кризе. Власт се суочила са последицама великог спољног дуга, ударом албанског сепаратизма на државу, насиљем на улицама косовско-метохијских градова 1981. и неодрживим положајем Србије дезинтегрисане Уставом из 1974. и политичком праксом у годинама после доношења овог устава. Покушај Србије да „Плавом књигом“ и отварањем питања односа у републици промени неравноправан положај у односу на друге републике од-

* Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2021. години бр. 451-03-9/2021-14/200016 од 5. 2. 2021.

бијен је 1977. године. Захтеву из Србије супротставиле су се покрајине и Јосип Броз, али и Милош Минић. Драгослав Дража Марковић је био српски политичар који је том акцијом стекао највише политичких противника у покрајинама и ван Србије. Дезинтеграција Србије је настављена. Она није могла да оствари ни оне надлежности на које је по уставу имала право, па је дочекала Титову смрт као једина република без неколико кључних закона (о одбрани, о друштвеном плану). Утицај Србије у Федерацији је био слаб, односи са покрајинским руководством лоши, разједињеност републике општа, а међусобни односи оптерећени личним сукобима, пре свега Драже Марковића и Милоша Минића. Међутим, албанска побуна на Косову 1981, која је огољено показала сву дезинтегрисаност Србије, навела је српско руководство да опет отвори питање положаја ове републике, захтевајући да она коначно буде конституисана у складу са уставним надлежностима и да се заустави њена дезинтеграција.¹

Избор председника Председништва ЦК СКЈ 1981.

Питање избора председника Председништва ЦК СКЈ 1981. избацило је на површину сложене односе између Србије и покрајина и лична трвења међу српским политичарима (Милош Минић, са једне, и руководство СКС, са друге стране). Председник Председништва

1 Љубодраг Димић, *Историја српске државности*, III: Србија у Југославији, (Нови Сад: Српска академија наука и уметности (огранак у Новом Саду), „Беседа“, издавачка установа православне епархије Бачке и Друштво историчара јужнобачког и сремског округа, 2011); Branko, Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, III, (Beograd: Nolit, 1988); Mile Bjelajac, „Proizvođenje novih nacija, novih manjina i teritorijalna pitanja. (Koncept konkurentne države na tlu Srbije)“, *The Shared History. Nations, States and Diasporas of the Former Yugoslavia (Nacije, države i dijaspora na prostoru bivše Jugoslavije)*, ur. Darko Gavrilović, (Sremska Kamenica: Institute for Historical Justice and Reconciliation, Fakultet za evropske pravno-političke studije, 2010), 121–142; Slobodan Bjelica, „Views of Vojvodinian Leadership on Re-opening the Issue of the Relationship Between SR Serbia and SAP Vojvodina in 1981“, *Istraživanja* 27, 2016, 258–273; Слободан Бјелица, „Војвођанска аутономија – кризно жариште социјалистичке Југославије“, *Култура полиса*, посебно издање Војводина као потенцијално геополитичко жариште у Републици Србији, прир. Љубиша Деспотовић, Горан Иванчевић, (Нови Сад, 2018), 273–280; Dejan Jović, *Jugoslavija – država koja je odumrla. Uspon, kriza i pad Četvrtе Jugoslavije (1974.–1990.)*, (Zagreb: Prometej, Beograd: Samizdat B92, 2003); Петар Ристановић, *Косовско питање 1974–1989*, (Нови Сад: Прометеј, Београд: Информатика, 2019); Bojan Đokić, „Srpska javnost o međunacionalnim odnosima u Socijalističkoj Autonomnoj Pokrajini Kosovo 1981–1989“, (doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2019).

ЦК СКЈ биран је на годину дана. То тело је од 1978. имало 24 члана, али је смрћу Јосипа Броза, који је био председник СКЈ, број чланова смањен на 23 (по два из република, по један из покрајина, један из ЈНА и осам председника републичких и покрајинских партија). Кадровска комисија састављена од председника републичких и покрајинских партија је давала предлог за председника, а Председништво је одлучивало. Постојао је „неписани договор“ о редоследу којим су републике и покрајине преузимале тај положај. После Бранка Микулића (БиХ) и Стевана Дороњског (САП Војводина), који су били председавајући у време док је Тито био жив, замењујући га када због старости није могао да обавља функцију председника, и Лазара Мојсова (Македонија), који је био председник, дошао је ред на Србију. Она је у Председништву ЦК СКЈ имала три члана (Тихомир Влашкалић, Милош Минић и Петар Стамболић). Влашкалић није долазио у обзир да буде председник јер је био председник српске партије, а Стамболић јер је био члан Председништва СФРЈ. Покрајински политичари и одређени политички кругови ван Србије би стали иза Минића, али он није имао подршку у централној Србији. Зато је српско руководство желело да спречи избор Минића.

Спор је, заправо, вукао корене дубоко из прошлости. Милош Минић није имао подршку у руководству Србије. Политичко упориште му је била блискост са Титом и подршка изван Србије (Хрватска и БиХ) и у покрајинама. „Да би се одржао на власти, једини излаз је налазио на југословенском простору, као 'аутентични Југословен', што је често подразумевало уступке на штету Србије“.² Српско руководство му је замерало промене ставова, од централистичких почетком шездесетих до аутономашких крајем шездесетих и касније када је подржао издизање аутономија скоро до нивоа република.³ Противници су му пребацивали да се током студентских демонстрација држао недоследно: да је јавно штитио студенте, а на интерним састанцима тражио да интервенише војска.⁴ Када је српско руководство, пре свих Дража Марковић, покренуло питање уставног положаја Србије и када се појавила Плава књига 1977, Минић није подржао ове

2 Славољуб Ђукић, *Како се догодио вођа. Борба за власт у Србији после Јосипа Броза*, (Београд: „Филип Вишњић“, 1992), 24; Kosta Nikolić, „Kako je Slobodan Milošević izabran za vođu srpskih komunista“, *Istorija 20. veka* 1/2006, 10, 12.

3 Ђукић, *Како се догодио вођа*, 19; Слободан Бјелица, *Спорови око аутономије Војводине, књига прва: 1961–1974*, (Београд: Службени гласник, 2015), 61, 69–76.

4 Ђукић, *Како се догодио вођа*, 19, 22.

захтеве. Незадовољство је изазвало и то што је 1978. ушао у Председништво ЦК СКЈ као Брозов избор, уместо Драже Марковића кога је предлагала Србија. Тиме је, уместо два представника, као остале републике, она суштински имала само једног (Петар Стамболић), јер је други био Титов избор. Дража Марковић је постао председник Скупштине СФРЈ.⁵

Тамо где је Минић био популаран, Дража Марковић је био неомиљен. Из БиХ су га оптуживали да није признавао муслиманску нацију, иако конкретних доказа није било. Нетрпељивост Марковића и Минића била је велика. Суштину Марковићевог става према Минићу исказао је Душан Чкребић, оценивши да га је овај сматрао „Титовом удворицом“ и замерао му „недостатак критичког односа према ставовима покрајина у односу на Србију (...) сервилан однос према Федерацији и југословенском партијском врху до крајности некритички однос према Титу (...) присност и подржавање аутономашких лидера и њихових екстремних политичких ставова“.⁶ Ништа мања није била ни нетрпељивост између Драже Марковића и покрајинских политичара, који су аутономију схватили као самосталност и независност од Србије. Марковић је био експониран као противник покушаја покрајина да преко уставних надлежности обезбеде себи већа овлашћења, што се у политичкој пракси десило после 1974. Он „ни физички није могао да поднесе војвођанске аутономаше и косовске сепаратисте“. После 1972. покрајински политичари из Војводине су по правилу на савезном нивоу били у сукобу са српским врхом.⁷

Присталице Минићевог избора за председника Председништва ЦК СКЈ шириле су недоказану тврдњу да је једна од Титових последњих жеља била да види свог миљеника на том месту.⁸ Руководство Србије се томе супротставило. Прибегло је политичком маневру, који је био провидан, али коме се формално није могло приговорити. Петар Стамболић је, изговарајући се обавезама после ступања на функцију потпредседника Председништва СФРЈ, поднео 15. маја

5 Душан Чкребић, *Поглед искоса*, (Београд: Службени гласник, 2009), 89, 91.

6 Чкребић, *Поглед искоса*, 204, 205.

7 „Сваког другог су пре подржали него српско вођство. Чинили су то често са отвореним пркосом, не узважавајући ни сопствене интересе, само да покажу своју самосталност. Слично су се понашали и косовски функционери. Тако је Србија, од три гласа у федерацији, имала два против себе“. Ђукић, *Како се догодио вођа*, 39.

8 Mirko Đekić, *Upotreba Srbije. Optužbe i priznanja Draže Markovića*, (Београд: Beseda, 1990), 48.

1981. оставку на чланство у Председништву ЦК СКЈ. Председништво ЦК СКС је 16. јула 1981. усвојило оставку и изабрало Марковића уместо Стамболића, али уз противљење Ђорђа Радосављевића у име СК Војводине.⁹

Избором Драже Марковића у савезно председништво, требало је за председника бирати између Минића и Марковића. Истовремено, Србија је већ имала кадрове на неколико значајних места у Федерацији (потпредседник Председништва СФРЈ, министар одбране, председник Скупштине СФРЈ) и за њу није било политички опортунно да у условима кризе у земљи преузме одговорност за све најважније положаје у држави и тако дочека Дванаести конгрес СКЈ 1982. То је био додатни разлог за СКС да се труди да његов кадар не буде на челу Председништва ЦК СКЈ. Како Марковића не би прихватиле покрајине, БиХ и Хрватска, за руководство Србије уступање права на ту функцију некоме другом је било начин и да спречи да на то место дође Милош Минић.

Том сценарију отпор су пружиле покрајине и део политичара изван Србије, пре свега из Хрватске и БиХ. На седници ЦК СКЈ 30. септембра 1981. члан ЦК СКС Мирко Поповић и Кољ Широка су оспорили одлуке врха српске партије и истовремено отворили питање односа између републике и покрајина. Њихове дискусије су биле уперене против избора Драже Марковића, а говор Широке и против јединства СК Србије. Мирко Поповић се позивао на договор из 1978. да чланови Председништва и ЦК СКЈ не дуплирају функције. Иако је Стамболићево повлачење прихватило Председништво ЦК СКС, које је изабрало Дражу Марковића уместо њега, Кољ Широка се супротставио предлогу тврдњом да о захтеву Стамболића није консултовано Председништво ПК СК Косова. Додао је: „кад треба да се слуша онда је покрајинска организација Савеза комуниста у Србији, кад треба да се пита онда као да није у Србији“. Овај напад из покрајине на ауторитет републичке партије и право Председништва ЦК СКС да одлучује у име целе републике, дубоко је засецао у политичке односе у Србији и однос републике и покрајина. Председник ЦК СКС Тихомир Влашкић је одговорио на нападе, бранећи јединство српске партије ар-

9 Историјски архив Београда (ИАБ), Фонд Драже Марковића, к. 8, Свеска бр. 10, 1981, стр. 804, 805; Архив Србије (АС), њ2, ЦК СКС, кутија 329, 1981, Материјали са 79. седнице Председништва ЦК СКС, одржане 16. јула 1981; АС, њ2, ЦК СКС, к. 330, 1981, Материјали са 85. седнице Председништва ЦК СКС, одржане 7. октобра 1981; Nikolić, „Kako je Slobodan Milošević izabran“, 11.

гументом да је Председништво ЦК СКС било орган целог СК Србије и да су у раду Председништва које је подржало оставку Стамболића и избор Марковића учествовали и чланови из покрајина. Стамболићева оставка је усвојена, а Марковић изабран уместо њега.¹⁰

Овакав наступ Мирка Поповића и Коља Широке осудили су на седници Председништва ЦК СКС 7. октобра 1981. заговорници републичког јединства (Петар Стамболић, Дража Марковић, Ђорђе Костић, Душан Чкребић). За њих је таква реакција била неумесна, сматрали су је „диверзијом“ и враћањем на дискусије из 1977. Упозорили су да је враћање уназад могуће само у смислу отварања дискусије о укупним односима у Србији, уставном конституисању републике и односу са покрајинама. Осудили су појаву да покрајински политичари дезавуишу одлуке републичког руководства и износе унутрашње проблеме Србије пред савезне органе. Мирко Поповић је подршку добио из СК Војводине (Ђорђе Радосављевић).¹¹

На седници Председништва ЦК СКС 12. октобра 1981. дата је подршка Тихомиру Влашкалићу за став који је заступао у савезном врху да Србија не треба да има председника Председништва ЦК СКЈ, али она није била јединствена. Тај став су заступали Влашкалић, Дража Марковић, Петар Стамболић, Добривоје Видић, Иван Стамболић, Саша Глигоријевић, Вукоје Булатовић, Шпиро Галовић, Жарко Папић, Драган Милојевић. Они су сматрали да је заступљеност Србије на најважнијим функцијама у Федерацији већ била „адекватна“, да је постојала битна разлика између председавајућег у време Тита и председника после Тита. Дража Марковић је додао и да није требало давати повода спекулацијама у земљи и иностранству да Срби преузимају власт у Југославији, те да је „незгодно“ да два Србина имају две кључне функције у савезним председништвима – партијском и државном. Неприхватање функције председника Председништва ЦК СКЈ за представника Србије правдао је и постојањем нерешених односа унутар републике, алудирајући на сукобе републичког и покрајинског врха. Подсетио је да су постојала отворена питања око спровођења устава и односа републике и покрајина. Галовић је додао да је у држави била потребна борба против дезинтеграционих процеса и да би, ако би Србија имала све функције, изгледало да је то само њена борба, а њено залагање за јединство би

10 АС, б2, ЦК СКС, к. 330, 1981, Материјали са 85. седнице Председништва ЦК СКС, одржане 7. октобра 1981.

11 Исто.

изгледало као залагање за централизам. Иван Стамболић је био нешто уздржанији, водећи рачуна о томе да Кадровска комисија не може да мења редослед који је утврдило Председништво, мада је додао да му нико из Председништва ЦК СКЈ није одговорио кад и како је створен тај редослед. Ако Председништво буде и даље на томе инсистирало, Стамболић је тражио да Србија то прихвати, а да неко од српских кадрова са других функција поднесе оставку. Из Војводине су стизала другачија тумачења. Душан Алимпић је тражио да Србија поштује унапред утврђени, мада не и записани, редослед избора председника. Ђорђе Радосављевић је даље инсистирање из Србије тумачио као притисак на органе СКЈ. Милош Минић није хтео јавно да искаже став, али је уверавао да њему није стало до функције председника Председништва ЦК СКЈ. Дража Марковић је био директан. Пошто би се морало бирати између њега и Минића, инсистирао је на разликама између њих двојице, алудирао је да отварање тог сукоба не би доприносило јединству у републици. За себе је рекао да је дуго у покрајинама доживљаван као носилац српског републичког етатизма и супротстављања уставном конституисању и јачању покрајина, а да су Минића покрајине увек предлагале на разне функције. Милош Минић је одговорио оптужујући Марковића да га је „пребацио“ у покрајине.¹²

Влашкалић је став Србије изложио на седници Кадровске комисије Председништва ЦК СКЈ 14. октобра 1981. Поновио је аргументе о адекватној заступљености Србије, страху да ће то изазвати негативне реакције у земљи и свету, потреби да у време економске кризе и косовских догађаја на челу Федерације буду адекватно заступљене све републике и покрајине и о неоправданости придржавања раније утврђеног редоследа (он не може да буде изнад политичке околности и реалности, председавајући и председник Председништва нису исто, секретар и председник Председништва нису исто, распоред кадрова није благовремено планиран). Међутим, Комисија је остала при ранијој одлуци и опет тражила изјашњавање ЦК СКС.¹³ Политичку комбинаторику је осликавао разговор председника хрватске

12 АС, б2, ЦК СКС, к. 330, 1981, Материјали са 86. седнице Председништва ЦК СКС, одржане 12. октобра 1981.

13 АС, б2, ЦК СКС, кутија 330, 1981, Материјали са 87. седнице Председништва ЦК СКС, одржане 16. октобра 1981.

и српске партије Милке Планинц и Тихомира Влашкалића у паузи седнице Председништва ЦК СКЈ 14. октобра.¹⁴

Председништво Србије је нову седницу одржало 16. октобра 1981. У ставу Србије није било промена. Оснажени су стари аргументи и одлучено да се о томе обавести Председништво ЦК СКЈ, а не његова комисија, јер је подржан став Милоша Минића да комисија без мишљења савезног председништва није ни могла да мења утврђени редослед. Велики број присутних је захтевао да се у савезном органу инсистира на томе да се избор председника, ако буде из Србије, не може извршити без сагласности ЦК СКС о личности кандидата. Први пут је на овој седници помињан и конкретан предлог – више учесника је тражило да, ако Србија буде приморана да именује кандидата, то буде Дража Марковић. Тог става су били Драгољуб Драгошан, Буда Вукашиновић, Шпиро Галовић, Жарко Папић, Радиша Гачић, Ратко Бутулија, Крцун Драговић. Против су били Драган Милојевић, Вукоје Булатовић, Милош Минић и Славко Зечевић. Минић је уверавао присутне да његово мишљење није мотивисано жељом да у Председништву ЦК СКЈ буде изабран на функцију председника мимо воље републичког партијског врха. Влашкалић је још једном потенцирао политичку неопортуност ситуације у којој би, уочи 12. конгреса СКЈ, Србија имала првог човека и државног и партијског председништва и у којој би имала најодговорније функције у Федерацији у месецима у којима је требало донети крупне и тешке одлуке усред економске кризе, попут смањења савезног буџета и издвајања за армију.

Ова седница је на очит начин потврдила нејединство републичког и покрајинских руководстава. Показало се да покрајински политичари (Ђорђе Радосављевић и Вели Дева) не желе да подрже републику чак ни у питањима која је републичко руководство доживљавало као питања од виталног политичког значаја за Србију. Вели Дева је изнео став Председништва ПК СК Косова, које је једногласно подржало захтев Председништва ЦК СКЈ да Србија именује кандидата за председника. Супротставио се опаскама Миломира Петровића да у покрајини више пута нису уважавали примедбе које је Србија стављала на кадровска решења на Косову, Стојиљка Јанко-

14 На питање хрватске политичарке: „А зашто не може председник да буде Милош Минић?“, Влашкалић је одговорио: „А зашто не може да буде Дража Марковић?“ На одговор Планинц: „Не кажем да не може“, Влашкалић је био одлучан: „А ја ти кажем да Милош Минић не може, јер нема подршку српских комуниста“. Планинц је закључила: „Па, онда неће ни бити“. ИАБ, Ф. Драже Марковића, к. 8, Свеска бр. 10, 1981, 874, 875.

вића да је став покрајинског руководства још један доказ да је потребна седница ЦК СКС о односима републике и покрајина и Петра Стамболића да је нејединство после 1977. и неспровођење закључака о унутрашњем конституисању Србије водило ка томе да се парол „Доле Србија – живела Југославија“ претвори у „Доле Југославија – Живела Албанија“. Из инсистирања на томе да је одлуке доносило Председништво ЦК СКЈ и да је он као члан Председништва имао право да одлучује како он жели, било је јасно да је покрајинску и републичку партију стављао у исту равн. Дискусији је дао сасвим полемичан тон: „Ако мене треба да ућуткују, боље ме немојте позивати на састанак. Ја се ућуткати нећу“. Нико од истакнутијих српских политичара није ушао у дискусију са њим.

Неверица Крцуна Драговића да ниједан члан ПК СКС није прихватио аргументе СКС и питање Шпире Галовића о оправданости става покрајинске партије да независно од Србије заступа становиште о тако важном питању за Србију и конфронтира се са републиком у савезним форумима нису нимало дотицали Деву. Србија је остала и без подршке чланова руководства САП Војводине, јер је Ђорђе Радосављевић инсистирао на сувереном праву председништва ЦК савезне партије да одлучи о избору свог председника. Степен политичке кризе био је видљив и из наступа Ивана Стамболића. Тражио је да, ако буде принуђена да поступи по захтеву савезног врха, Србија инсистира на томе да њени аргументи буду јавно објављени. Упозорио је да су сукоби у руководству утицали ерозивно на стабилност СК. Питао је да ли је СК био револуционарна партија способна да доноси тешке одлуке или грађанска странка подељена на фракције: „Превелике су нам одговорности и лични дохоци да би утрошили оволико времена на једно питање те врсте“.¹⁵

О закључцима расправа 12. и 16. октобра 1981. Председништво ЦК СКС је обавестило Председништво ЦК СКЈ 19. октобра 1981. године. Поновљен је став да кандидата за председника Председништва ЦК СКЈ не би требало да предложи Србија и изнети стари аргументи. Посебно је истакнуто да би то било неприхватљиво с обзиром „на већ видљиве шпекулације у иностранству, које у вези са кризом на Косову и нашим унутрашњим тешкоћама шире фаму о некој хегемонији Србије у Југославији“. Важан је био став да је, ако савезно председништво инсистира на редоследу, „Председништво ЦК СКС спрем-

15 АС, б2, ЦК СКС, кутија 330, 1981, Материјали са 87. седнице Председништва ЦК СКС, одржане 16. октобра 1981.

но да Кадровској комисији изложи своје мишљење о кандидату за председника Председништва ЦК СКЈ из Савеза комуниста Србије“.¹⁶

Криза је окончана 20. октобра 1981. избором кадра Хрватске Душана Драгосавца за председника Председништва ЦК СКЈ. Предлог да Дража Марковић буде кандидат ако се остане при ставу да Србија даје председника, који је велики број чланова Председништва ЦК СКС поменуо током дискусије у том телу, несумњиво је стигао до чланова савезног председништва и утицао на промену мишљења заговорника поштовања редоследа, јер Дражу Марковића нису желели да виде на тој функцији, већ Милоша Минића.¹⁷ Председништво ЦК СКЈ је одбацило аргументе Председништва ЦК СКС, али је излаз нађен у закључку да би истицање кандидата из СКС „могло изазвати одређене политичке тешкоће које у овом тренутку суочавања са озбиљнијим проблемима и задацима пред Савезом комуниста Југославије у целини треба избећи“. Минић је подржао предлог као „мудру одлуку“. Микулић је прихватио став комисије, користећи прилику да спочита Србији да се од редоследа одустаје због тога што је питање избора изазвало „политичке тешкоће у Србији“, али му је Дража Марковић одговорио да су у закључку поменуте „политичке тешкоће“, чиме се није мислило само на ову републику већ да би инсистирање на њеном кандидату изазвало тешкоће и ван Србије.¹⁸

Избор Драже Марковића у Председништво ЦК СКЈ 1982.

Стари сукоби су букнули свом снагом, одмах по завршетку Дванаестог конгреса СКЈ идуће године, приликом избора чланова новог Председништва ЦК СКЈ на првој седници новог ЦК СКЈ 29. јуна 1982. Тада само Дража Марковић није добио довољан број гласова, као један од двојице кандидата СКС. Индиција да ће се нешто тако десити било је довољно.¹⁹ Србија је за Председништво ЦК СКС пред-

16 АС, б2, ЦК СКС, к. 336, 1979–81. година, Кореспонденција са ЦК СКЈ, Стр. пов. 02-157.

17 ИАБ, Ф. Драже Марковића, к. 8, Свеска бр. 10, 1981, 874, 875.

18 Архив Југославије (АЈ), Ф. СКЈ, Председништво ЦК СКЈ (507), III/326, 105. седница, 20. X. 1981.

19 На IX конгресу СКС, одржаном пре савезног, српско руководство је, оптерећено тиме да се не деси да кандидати за ЦК СКС из покрајина, познати по политици супротној руководству Србије, не добију мање гласова, олако прешло преко чињенице да се десило супротно – кандидати из покрајина су добили више гласова него истакнути политичари из руководства републике. То је био јасан показатељ да су чланови из покрајина организовано гласали против репу-

ложила Дражу Марковића и Добривоја Видића. Српско руководство је наслућивало могућност организоване акције против Марковића. Зато је Душан Чкребић на последњој седници старог председништва 27. јуна 1982. упозорио на могућност да приликом гласања неки кандидат не добије већину, те је закључено да председници републичких и покрајинских комитета одрже састанак са члановима ЦК СКЈ из својих организација и утичу на њих да приликом гласања о томе воде рачуна. Чкребић није поменуо име, али се знало да мисли на акцију против Марковића.²⁰

Дискусија после Чкребићевог упозорења је показала подељеност у партијском врху, личне анимозитете, нерашчишћене рачуне и свест свих о томе да постоји акција против Марковића, али се дало наслутити да апел неће бити услишен. Чкребић је упозорио да су „све очи у земљи и вани упрте у XII конгрес СКЈ и да је интерес врло велики. Свакога интересује хоће ли највише руководство СКЈ бити јединствено и у којој мери“. Предложио је да представници републичких и покрајинских комитета скрену пажњу члановима ЦК СКЈ из својих партија да приликом гласања покажу јединство, другим речима да не гласају против Марковића („сугерисати један јединствен однос према предложеним кандидатима“). Тражио је да са конгреса „изађемо јединствени (...) Да се договоримо да дамо пуно поверење оним кандидатима које су Централни и покрајински комитети предложили да уђу у Председништво ЦК СКЈ. Ако не превазиђемо нека могућа расположења може се десети да завршимо XII конгрес и у извесној мери нејединствени и можда ући и у кризу неких односа, па и у кризу поверења“. Да су сви били свесни да је у покрајинама и неким републикама постојао план против Марковића и руководства Србије, видело се из речи Ангела Чемерског: „Кога ми овде убеђујемо у дванаестом часу о овоме што си говорио. То ми знамо шест-седам месеци и нисмо успели да превладамо“. Из дискусије која је уследила било је јасно ко ће бити против Марковића. Стане Доланц, Бранко Микулић, Хамдија Поздерац и Милош Минић су навестили да су против тога да се утиче на чланове ЦК да приликом гласања подрже све кандидате република и покрајина. Било је очито

бличких руководилица. ИАБ, Ф. Драже Марковића, к. 8, Драгослав Дража Марковић, Дневничке белешке, 1982, 1011.

20 ИАБ, 865, Градски комитет, 42, 1982, П, 5. 07. 82; Чкребић, *Поглед искоса*, 213; Đekić, *Upotreba Srbije*. 49; Nikolić, „Kako je Slobodan Milošević izabran“, 12.

да неће подржати Марковића.²¹ Драгосавац и Микулић су констатовали да се у случају неизгласавања једног кандидата процедура поново враћа партији чији је он био кандидат. То би значило да би СКС морао да предложи новог кандидата, подобног покрајинама, Хрватској и БиХ. Није помогло Чкребићево упозорење да то није „тако рутинска ствар. То ствара кризу у тој организацији, а ја не бих говорио о последицама. То не иде тако просто“. Андреј Маринц је имао више слуха за положај Србије, апелујући на то да се не ствара проблем једној партијској организацији.²²

Скривајући се иза тајног гласања, противници Драже Марковића и политике руководства Србије кренули су у акцију саботирања Марковићевог избора у Председништво ЦК СКЈ. Све је текло по плану, Драгосавац је председавао првом седницом ЦК СКЈ, Марковић није добио довољно гласова, председавајући је лаконски затражио од СКС да одржи седницу свог председништва и да предложеног новог кан-

21 Стане Доланц је сматрао да је образложење Чкребића показало „да признајемо да цела ствар која постоји тиња у нашем Председништву и у односима, одлажемо је за одређено време и не знам за када“. Подржао је Чкребићев предлог, јер „Конгрес није место да до тога дође“, али одмах додао да односе треба рашчистити „јер ће нам се то пре или касније тешко осветити (...) ако ми морамо ићи, а вероватно морамо (...) убеђивати чланове ЦК СКЈ да гласају (...) значи да нешто није у реду“. Био је изричит: „Да на мене неко утиче сада за кога ћу гласати, ја нећу дати свој глас. Ја верујем да је већина наших чланова ЦК СКЈ на једном таквом нивоу свести да ће врло лоше прихватити ако ми њих убеђујемо да морају гласати овако или онако“. Микулић такође: „нисам сигуран да је добро да ми сугеришемо члановима ЦК СКЈ“. Милош Минић је у тој ситуацији могао да види сатисфакцију за себе, па је рекао: „сада долазе последице онога што је ово Председништво ћутало око разних ствари које су раније биле на линији нејединства (...) Ја разумем мотиве друга Чкребића који је ово питање покренуо, али тако то бива када се ствари нерашчишћавају онда када треба да се рашчишћавају“. На ново Чкребићево инсистирање да се са конгреса изађе јединствено „и унутар и споља“ а да се остале ствари рашчишћавају „у периоду који је пред нама“, узвратио је Поздерац: „Што се тиче тога, Чкребићу, ми ћемо са XII конгреса СКЈ изаћи јединствени. Савез комуниста је јединствен и нема никаквих проблема, али чињеница је да ћемо ми са XII конгреса, што се тиче руководства остати нејединствени (...) проблеми су настали међу нама и у руководству, и то углавном у Председништву ЦК СКЈ, па онда даље. Та питања ми нисмо решавали, него смо ћутке преко тих питања прелазили, правили политичке компромисе, деловали као највећи опортунисти у овом Савезу комуниста“. Душан Драгосавац није прихватао сугерисање члановима ЦК СКЈ како да гласају: „Ми би могли да прихватимо моју сугестију да се просто укаже на проблем јединства и у том смислу, а сада да ли ће и како ће бити када буде коначно, знате, то је тајно гласање, то је ствар сваког члана ЦК СКЈ и ми ту не можемо утицати“. АЈ, 507, III/350, 129. седница, 27. 6. 1982; Glišić, *Susreti i razgovori*, 159.

22 АЈ, 507, III/350, 129. седница, 27. 6. 1982.

дидата, али је искрсао неочекивани проблем – српски представници су се одлучно и јединствено супротставили.

Прва седница ЦК СКЈ одржана је 29. јуна. По функцији су чланови Председништва били председници републичких и покрајинских комитета и председник Комитета организације СКЈ у ЈНА.²³ Уз њих су републике давале два, а покрајине по једног кандидата.²⁴ Гласање је по први пут обављено тајно, што је олакшало политичка обрачунавања. То су искористили противници Драже Марковића и нису гласали за њега. Само он није добио неопходне две трећине гласова. Од 163 члана ЦК СКЈ гласало је 159, важећих гласова је било 158, а Дража Марковић је добио 95 од потребних 106.²⁵

Гласање је било тајно, па се није поуздано могло рећи ко је учествовао у акцији против Марковића. Он и Душан Чкребић нису имали дилему да је све било организовано, да је кључна личност био Драгосавац, да су против Марковића били делегати из српских покрајина и део комуниста из БиХ под утицајем Бранка Микулића, за кога је Марковић писао да је био „јасно експониран против нашег настојања да средимо односе у целој Србији“ и део чланова ЦК СКЈ из Хрватске.²⁶ Чкребић је закључио да је све било „добро режирано“ и да је Драгосавац био „главни организатор“.²⁷ Славољуб Ђукић је био уверен да је Драгосавац имао „крунску улогу“ у овој завери: „Месецима раније подземна машинерија је ковала план како да обори Дражу Марковића“. Ни промена статута којим је одједном уведено тајно гласање није била случајна. Марковић је у политичарима у српским покрајинама, Хрватској и БиХ имао доста противника, али се тешко ко могао мерити са Драгосавцем у одбојности према њему, а Марковић му је узвраћао бар истом мером.²⁸

23 Јуре Билић, Душан Чкребић, Доброслав Ђулафић, Андреј Маринц, Крсте Марковски, Хамдија Поздерац, Марко Ђуричин, Синан Хасани и Дане Ђуић.

24 Владимир Бакарић, Душан Драгосавац, Димче Беловски, Киро Хаџи Василев, Дража Марковић, Добривоје Видић, Вељко Милатовић, Миљан Радовић, Митја Рибичич, Милан Кучан, Фрањо Херљевић, Никола Стојановић, Петар Матић и Али Шукрија.

25 ИАБ, Ф. Драже Марковића, к. 43, Магнетофонске белешке са прве седнице ЦК СКЈ, одржане 29. јуна 1982, по завршетку XII конгреса СКЈ; Ђекић, *Upotreba Srbije*, 87.

26 ИАБ, Ф. Драгослава Драже Марковића, к. 8, Дневничке белешке, 1982, 1025–1028; Ђекић, *Upotreba Srbije*, 52.

27 Чкребић, *Поглед искоса*, 213.

28 Ђукић, *Како се догодио вођа*, 25, 32, 33.

Политичка порука послата Србији била је јасна, а појачана је тиме што је шест чланова ЦК СКЈ на листићу гласало за Милоша Минића (дописало га), који уопште није био међу кандидатима. Србија је одмах добила и други ударац – председавајући Драгосавац је мирно наставио вођење седнице констатујући да ЦК СКС треба да предложи другог кандидата. Са таквим епилогом се нису сложили представници Србије. Интервенисали су Петар Стамболић, Душан Чкребић, Дража Марковић, Добривоје Видић, Тихомир Влашкалић и Раденко Пузовић. Они су наступили јединствено. Било је јасно да је у току велика политичка криза. Објашњавајући касније атмосферу пред излагање Петра Стамболића, Чкребић је рекао: „И сад је ситуација веома напета, тешко да могу да вас уживим у ту ситуацију“.²⁹ Петар Стамболић је говорио врло емотивно и оштро. „У глувој тишини“ кренуо је за говорницу и пре него што га је председавајући позвао. Иако се одликовао „савршеним миром и спадао међу ретке политичаре који су јавно иступали само онда када се то није могло избећи“, овог пута је говорио „нервозно и повишеним гласом, не трудећи се да контролише своје формулације“.³⁰ За њега је у том тренутку време стало, односно вратило се на 1977. и 1978, када је одбијена иницијатива Србије за расправу о њеном положају и када је интервенцијом са стране у Председништво ЦК СКЈ изабран Милош Минић уместо кандидата ЦК СКС Драже Марковића. Подсећајући на те догађаје, Стамболић је поновио своју тезу да се Србија тим поступком осетила „неравноправно“. Инсистирао је на томе да је ЦК СКС на XVII седници 1981, на којој је расправљано о односима у Србији, остварио јединство и упозорио на последице гласања против предлога ЦК СКС за члана Председништва ЦК СКЈ: „Ја не могу сад да предвидим шта ће да буде, али ја не могу да примим одговорност за резултат оваквог гласања. Ја имам своје комунистичко достојанство (...) нећу да нагађам у какву политичку кризу улазимо“. Озбиљност кризе су наговештавале његове речи да је неизбор Марковића био уперен „против Србије, против уже Србије“ и да је реч о „директном, флагрантном мешању у ствари Републике Србије“, тј. наставак кампање против ње из 1977. Стамболићева оптужба да се радило о организованој акцији била је веома тешка, али су је делили остали представници ЦК СКС револтирани односом према својој републици: „Сазваћемо Централни ко-

29 АС, б2, ЦК СКС, кутија 408, 1982, Материјали са 4. седнице Председништва ЦК СКС, одржане 2. јула 1982.

30 Ђукић, *Како се догодио вођа*, 34.

митет, ја не знам шта ће бити“. Гласање је доживео као „неповерење према Централном комитету Савеза комуниста Србије“, за који питање избора новог кандидата није било формална ствар.

Тихомир Влашкалић је сматрао да је учињена крупна политичка грешка која ће имати озбиљне последице по јединство СКС и СКЈ, питао се да ли је могуће да се пола сата после завршетка конгреса „нађе 50 или 60 чланова Централног комитета да на тај начин поступи“ и најавио седницу ЦК СКС, „али, другови, добро бити неће“. Добривоје Видић се придружио оцени да се радило о „врло тешком догађају“ и ставу да ће у републици морати да расправе теме отворене 1977. и афирмишу закључке XVIII седнице. Живописно је бранио право ЦК СКС да изабере своје представнике у Председништву ЦК СКЈ подсећањем да су сви кандидати прошли општу дискусију у Србији и да „нико није кандидован као да га је неко смислио у неком подруму“.³¹ Осим искусних политичара и старих кадрова, јавио се и Раденко Пузовић. Чкребић је запазио да је то што је он рекао погодило све чланове Председништва ЦК СКЈ. Аргументима осталих представника Србије додао је најјачи – приликом усвајања листе кандидата за Председништво ЦК СКЈ ниједан члан ЦК СКЈ није изнео ниједну примедбу на листу и на Дражу Марковића, да би потом искористили тајност гласања за обрачун са њим. За Пузовића је то био некомунистички поступак коме није било места у ЦК СКЈ. Са тим размишљањем су се наредних дана сложили многи чланови партијског руководства Југославије. Други његов став је био много упитнији, али је показивао степен гнева који је владао међу српским представницима – сматрао је да чланови ЦК СКЈ из Србије после таквог резултата гласања треба да преиспитају да ли им је место у ЦК СКЈ.

Огласио се и Дража Марковић. Прихватио је да је гласање било резултат односа према њему, али је акценат ставио на став да се радило о односу према СКС. У реченици: „Доста дуго играју се разне игре“ осећала се убеђеност у то да се радило о организованој акцији против српске партије. Попут Петра Стамболића, корене је видео у нерегулисаним односима унутар Србије који су коришћени као средство манипулације дајући „објективну могућност прављења раз-

31 „Сео сам на тај ђаво ту, на наслон столице, набио ону хартију на наслон и све одреда изокруживао и отишао тамо да убацим у кутију, за све сам другове гласао. Могао сам и ја да седим и да размишљам о појединим друговима, па да кажем – чекај бре ти Добривоје, да ли ти баш мораш за сваког од ових другова да гласаш“. ИАБ, Ф. Драже Марковића, к. 43, Магнетофонске белешке са прве седнице ЦК СКЈ.

них савеза“. Став да ће СКС отворити питање односа у Србији и вратити се уназад, како би се расправили спорови из 1977. и видело ко је имао какве ставове према Албанији и око Косова, имао је карактер политичке претње. Марковић је кризу још усложио подневши оставку у ЦК СКЈ. Сложна реакција комплетног руководства Србије на резултат гласања битно је променила однос снага у ЦК СКЈ исказан гласањем. Гласати против Драже Марковића било је једно, али ући у фронтални сукоб са целим ЦК СКС било је нешто друго. Појава да шест чланова ЦК једне републике један за другим наступе емотивно, оштро и јединствено у ЦК СКЈ није била честа. Било би их и више, јер се за реч јавио и Никола Љубичић, али је председавајући Драгосавац повукао једини могући потез у напетом ситуацији – дао је паузу.³²

Тиме су се политичко одлучивање и наелектрисана атмосфера преселили у ходнике, где је нервоза била још већа, а тешких речи много више.³³ Током паузе је део делегата тражио од Марковића да повуче оставку и пристане да се поново гласа, а део остајао непоколебљиво против њега.³⁴ Епилог свађе, за коју је Митја Рибичич кас-

32 ИАБ, Ф. Драже Марковића, к. 43, Магнетофонске белешке са прве седнице ЦК СКЈ; АС, њ2, ЦК СКС, к. 408, 1982, Материјали са 4. седнице П ЦК СКС, 2. јула 1982; Nikolić, „Како је Slobodan Milošević izabran“, 13; Ристановић, *Косовско питање*, 264.

33 Дража Марковић је писао о атмосфери која је била „напета и врло драматична“, сећајући се да су Колишевски и Видоје Жарковић „гласно псовали, грдили, викали, оптуживали за фракционаштво, групаштво, кулоарске интриге“. ИАБ, Ф. Драже Марковића, к. 8, Дневничке белешке, 1982, 1025–1028; Đekić, *Upotreba Srbije*, 51. Славољуб Ђукић се сећа довикивања Стамболића Минићу: „Ово је Милоше твоје дело!“ и одговора: „Ти владаш Србијом тридесет година, а не ја“. Ђукић, *Како се догодио вођа*, 36. Током паузе, према сведочењу Чкребића, чланови ЦК СКЈ „из минута у минут постају свесни ситуације у коју ми улазимо. Долази до тешких расправа у неформалним групама. Износе се веома оштре квалификације (...) Сазрева вртоглавом брзином идеја да се као Централни комитет не можемо разићи док ствар не решимо“. АС, њ2, ЦК СКС, к. 408, 1982, Материјали са 4. седнице ПЦК СКС, 2. јула 1982.

34 Чкребић је натезања око судбине Марковића и изласка из кризе описао овако: „Долази до расправе и разговора са другом Марковићем који не пристаје на то. Убеђују га Милка Планинц, Јуре Билић, Видоје Жарковић и остали“. Чкребић тврди да је Јуре Билић „склопљеним рукама“ молио Марковића да повуче оставку и пристане на ново гласање. Славољуб Ђукић цитира Билића: „Молим те, Драже, пристани! Ако треба, јавно ћу признати да сам те молио“. ИАБ, Ф. Драже Марковића, к. 43, Магнетофонске белешке са прве седнице ЦК СКЈ; АС, њ2, ЦК СКС, к. 408, 1982, Материјали са 4. седнице П ЦК СКС, 2. јула 1982; Чкребић, *Поглед из Коска*, 213; Ђукић, *Како се догодио вођа*, 37. Никола Љубичић је тражио од Марковића да повуче оставку и пристане на ново гласање свестан да би у супротном то водило у „расцеп“, јер „Србија прихватити оно наметнуто

није изјавио да „представља праву срамоту за нашу земљу“,³⁵ био је пристанак Марковића да повуче оставку под условом да се на затвореној седници ЦК СКЈ расправе сва отворена питања. Формално решење је нађено у томе да Кандидациона комисија предлажи да се избор понови, а на молбу Чкребића, из политичке опортуности, ту одлуку је саопштио Јуре Билић, као политичар изван Србије. Марковић овога пута добија 131 глас, 20 листића остаје празно, пет је прекирено, а Минић је опет „добио“ један глас.³⁶

После седнице је одржан низ политичких разговора и консултација. У средишту су били односи у Србији и положај Милоша Минића. Рибичич је разговарао са Драгосавцем и Николом Стојановићем, па са Чкребићем, Љубичићем, Дражом Марковићем и Минићем. Разлике у приступу Минића и српског руководства су биле велике. Политичари који су заступали Србију тражили су да се у републици спорови рашчисте „до самог корена“, а Минић је предлагао обрнуто, да ЦК СКЈ пошаље став српском партијском руководству и тиме реши ствар. Рибичичев утисак је био да се Минић „мало плаши шта ће бити ако се све ове дискусије покрену и ако почне да се у нашој јавности расправља о свим тим проблемима далеко уназад“.³⁷ Минићев разговор са Чкребићем требало је да спречи даље поларизације и „копање по прошлости“. Сагласили су се да се избегава враћање уназад, али је Минић нагласио да он то неће моћи избећи ако то буду радили и његови противници. Чкребић је пристајао да

решење не може“. АС, б2, ЦК СКС, к. 408, 1982, Материјали са 4. седнице ПЦК СКС, 2. јула 1982. Живо је било и међу противницима Драже Марковића и руководства Србије. Душан Поповић се сећа да је Хамдија Поздерац „црвена лица и знојав“ казао: „Ако Дража прође, цех ћемо платити ми у Босни и Херцеговини, и то крвав!“, а да је генерал Петар Матић, један од најјачих заговорника самосталности Војводине у односу на Србију, рекао: „Људи су слепи. Причају да је неспоразум између нас Војвођана и Србије, а не виде да су на мети они: Хрватска, Македонија...“ Душан Поповић, *Letopis o Vlaovićima*, (Novi Sad: Agencija MiR, 2006), III/753, 754.

35 ИАБ, Ф. Драже Марковића, к. 43, Стенографске белешке са друге седнице Председништва ЦК СКЈ одржане у Палати федерације 1. јула 1982.

36 ИАБ, Ф. Драже Марковића, к. 43, Магнетофонске белешке са прве седнице ЦК СКЈ; АС, б2, ЦК СКС, к. 408, 1982, Материјали са 4. седнице ПЦК СКС, 2. јула 1982; Чкребић, *Поглед искоса*, 213; Ђукић, *Како се догодио вођа*, 37; Ристановић, *Косовско питање*, 264; Петар Ристановић, *Илузија моћи. Српски критички интелектуалци и комунистички режим*, (Београд: Фондација Александар Невски, ИП Принцип, 2020), 161.

37 ИАБ, Ф. Драже Марковића, к. 43, Стенографске белешке са друге седнице Председништва ЦК СКЈ одржане у Палати федерације 1. јула 1982.

се не потезу стари сукоби, али је то условио односом ЦК СКЈ према српском руководству, очекујући да савезна партија уважава ставове ЦК СКС и прихвати да Србију могу да представљају само они који су легално изабрани.³⁸ Епилог ове кризе је био да је Минић остао члан ЦК СКЈ, а суштински отишао у политичку пензију.³⁹

Седница Председништва ЦК СКЈ на којој је требало расправити отворена питања одржана је 1. јула 1982. Обележила су је настојања председника Митје Рибичича да се партијско руководство уз што мање враћања уназад окрене решавању актуелних проблема земље, тврдње представника других република и покрајина да гласање није било уперено против СК Србије, чврсто инсистирање Драже Марковића да се рашчисте спорови и став представника Србије да се радило о организованој акцији против СКС. Митја Рибичич је апеловао да СКЈ у сложеним међународним околностима и унутрашњој економској и политичкој кризи буде „руководећа и кохезиона снага“ друштва. Није био присталица мешања савезног врха у односе у Србији. Јуре Билић, Хамдија Поздерац, Петар Матић, Андреј Маринц су инсистирали на томе да изјашњавање против Марковића није представљало однос према Србији. Билић је у резултатима гласања видео доказ да XVIII седницом ЦК СКС ипак није остварено потпуно јединство у овој републици, критиковао је Пузовићеву претњу да би српски делегати могли да напусте ЦК СКЈ. Помињањем новинских текстова са националистичким садржајем алудирао је на Србију и оптуживао је за национализам. Хамдија Поздерац је отворено ставио до знања да је отпор Марковићу био последица спречавања Минића да буде председник Председништва ЦК СКЈ. Душан Драгосавац није развијао конкретније ставове, избегавао је заштравање са Марковићем и одговорио му на неке од бројних критика и питања. Андреј Маринц је подржао понављање гласања као излаз из кризе, као и став Пузовића о неприхватљивости гласања против Марковића а да пре тога нису изнете примедбе на његов рачун, али је осудио наступ чланова из Србије као вид притиска. Киро Хаџи Василев је био међу ретким политичарима ван руководства Србије који је тврдио да је гласање против Марковића било организовано „за свођење нагомиланих рачуна“ повлачењем „потеза иза кулиса“. Најоштрији у полемици са српским руководством били су представници ПК СК

38 АС, б2, ЦК СКС, кутија 408, 1982, Материјали са 4. седнице Председништва ЦК СКС, одржане 2. јула 1982

39 Ђукић, *Како се догодио вођа*, 52, 53; Nikolić, „Kako je Slobodan Milošević izabran“, 15.

Војводине. Петар Матић је једини јавно признао да је гласао против Марковића. Бранио је право покрајинских партија да самостално наступају у Федерацији и критиковао политику Савеза комуниста Србије, који је упозорио да је морао да води рачуна да Дража Марковић није прихватљив за „федералну реалност“. Ставом да је СКЈ имао право увида и присуства у раду републичких и покрајинских организација правио је одступницу за Покрајински комитет у сукобу са републичким. Одбацујући став Петра Стамболића да је акција против Марковића била флагрантно мешање у односе у Србији, Матић је поистоветио ову ситуацију са Маспоком и мешањем у односе у Хрватској 1971. Критиковао је СКС да се недовољно снажно бори против српског национализма. Други покрајински делегат Марко Ђуричин је истицао позицију покрајина у уставном систему као конститутивног елемента федерације.⁴⁰

Српски представници су наставили са јединственим наступом, афирмишући потребу решавања питања положаја своје републике и односа у њој. Дража Марковић је говорио полемички, изазивачки, отворено, лично се обрачунавајући са Драгосавцем. Није прихватио намеру Рибичича да политички врх крене у сусрет нагомиланим проблемима без враћања уназад. Тражио је да се у партијском врху „дубоко разјасне (...) овако више не може – било шта је било, прост прелазак на дневни ред“. Питање односа у Србији за њега није било периферно и није било сводиво на лични однос са Минићем. Захтевао је да и она буде конституисана у складу са уставом на бази јачања елемената заједништва. Из речи да се манипулисало чињеницом да је у питању „сложена“ република, провејавала је критика Минића, покрајинских руководилаца и њихових савезника ван Србије. Минићу је негирао утемељење у централној Србији („Организујмо Конгрес уже Србије и кандидујте Милоша Минића и обезбедите да вам се закунем да ми инкриминисани националисти нећемо утицати на јединство и да ћемо казати – гласајте за Милоша Минића – видећете колико ће гласова добити“). Марковић је потенцирао потребу враћања на 1977. и поделе по питању уступака покрајинама супротно уставу. Замерио је Председништву ЦК СКЈ да није пружало подршку Србији, али да су се појединци мешали у односе у њој, да није ставило на дневни ред неодрживост њеног положаја – се-

40 ИАБ, Ф. Драже Марковића, к. 43, Стенографске белешке са друге седнице Председништва ЦК СКЈ одржане у Палати федерације 1. јула 1982; Nikolić, „Kako je Slobodan Milošević izabran“, 14.

дам година није могла да усвоји закон о одбрани, друштвеном плану, држављанству („зар то није забрињавајуће за ЦК СКЈ, зар не сматра да то треба да се стави на дневни ред, то је знала и Скупштина СФРЈ, СИБ, Председништво СФРЈ и Централни комитет“). Износио је низ примера федерализације Србије (Социјалистички савез и Савез социјалистичке омладине САП Војводине су супротно статуту републичких организација увели федерализам, покрајине су учествовале у бирању чланова ЦК СКЈ из Србије и чланова ЦК СКС, а ЦК СКС је одлуке покрајинских органа сазнавао из новина). Питање политичких односа у земљи је заострило до крајњих граница ставом да више није било речи о сукобу са Петром Стамболићем и њим већ са целим СКС („много се проширио фронт“). Одбацио је тезу да гласање против њега није било уперено против Србије, сматрајући да је њега требало „ударити по прстима“ јер је од српских руководилаца био најдуже присутан, највише експониран, па „ће српски комунисти добро размислити“. Марковић је збацивао хипотеку великосрпства и намећање унитаристичког и централистичког комплекса чим се проговори о „аутентичним, објективно постојећим интересима Савеза комуниста Србије и СР Србије“. Билићу је одговорио да новински чланци у неким листовима нису аргументација („о томе нећемо да разговарамо“). Одбацио је оптужбе да су иза сваког новинског текста који се није свиђао политичарима ван Србије стајали српски руководиоци („можемо се договорити, али то се нисмо договорили, да уведемо цензуру, да забранимо писање“). На нападе да се СКС није довољно борио против национализма, узвраћао је обећањем „учинићу све ја, гарантујем и сви ми у Србији, да не узмемо барјак национализма, ни четничку идеологију, који су нам се хтели гурнути“, свестан да ће „сваки олош“ штети да брани „угрожену Србију“. Као доказ је навео чињеницу да је после албанских демонстрација простор за пораст српског национализма био већи него икад, а ипак је забележено само неколико инцидената као последица „крваве борбе“ СК Србије да контролише расположење народа. Марковић се жестоко обрачунао са Драгосавцем. Питао је по ком основу је он председавао седницом ЦК СКЈ, зашто је резултат гласања прихватио као формалност, да ли је требало да дође до жучних дискусија да би се схватило да се не може тајним гласањем дезавуисати републички партијски конгрес. Драгосавцу је пребацио пактирање са Минићем и заобилажење СК

Србије.⁴¹ Петар Стамболић се сложио да је основно питање био однос републике и покрајина и да су то питање, после неуспеха из 1977, у први план поново избацили догађаји на Косову 1981. Годину 1977. и тадашње дискусије је оценио као почетак хајке на српско руководство, а седницу ЦК СКЈ као „финале једног дугог процеса“. И он је захтевао да се Србија ослободи хипотеке за национализам и централизам.⁴² Политику покрајинског руководства, које је тражило ослонац у републици супротно политици СКС („рачунање на неку другу гарнизур у Србији“), оценио је погубном, јер је постојећа власт била „јединствено изабрана, сложна, без фракција“. Југословенско партијско руководство је упозорио да неће бити напретка „ако не оставимо да се у Србији решавају ова питања, као што их свака република решава и да се нико не меша“. Душан Чкребић је инсистирао на потреби промене односа у савезном врху према Минићу и на уважавању става да је он већ дуже времена „истањео“ везе са СКС, везао се за „друге структуре“ и понашао „екстериторијално“ према Србији.⁴³

Руководство Србије је тешко примило то што Дража Марковић није изабран приликом првог гласања. На седници Председништва ЦК СКС 2. јула 1982. провејавали су велико незадовољство, озлојеђеност и тешке речи, као ретко када. Догађаји у Председништву ЦК СКЈ су оцењени као организована акција и напад на СК Србије и покушаји арбитража са стране у политичким односима унутар Србије. Пружена је подршка реаговању српских представника у савезном телу и начину на који је криза решена. На мети је био Милош Минић, а излагање Бранка Пешића је по оштрини и личном тону било без преједана. Изнео је низ оптужби из прошлости на рачун Минића: да је 1967. у Уставној комисији био за то да се Косову да застава и химна и да постане република, да је пред њим 1968. „диктирао“ студенти-

41 ИАБ, Ф. Драже Марковића, к. 43, Стенографске белешке са друге седнице Председништва ЦК СКЈ одржане у Палати федерације 1. јула 1982; Nikolić, „Kako je Slobodan Milošević izabran“, 14.

42 „Упорно се шири да је српско руководство националистички изражено у Дражи Марковићу и Петру Стамболићу (...) Не осећам се тако, али увек ми се чинило, кад год неко говори о унитаризму и централизму, да погледа у мене у овом кругу. Морам рећи да то вређа. Јер, по старој навици – унитаризам и централизам, то је Србија. А ја сам ту и у мене се погледа“. ИАБ, Ф. Драже Марковића, к. 43, Стенографске белешке са друге седнице Председништва ЦК СКЈ одржане у Палати федерације 1. јула 1982.

43 ИАБ, Ф. Драже Марковића, к. 43, Стенографске белешке са друге седнице Председништва ЦК СКЈ одржане у Палати федерације 1. јула 1982; Nikolić, „Kako je Slobodan Milošević izabran“, 14.

ма захтеве које ће поставити републици, а од Тита тражио да војска интервенише и заузме позиције у граду, да је писао чланке против аутономије Војводине, да би, кад је видео да то изазива незадовољство у покрајини, променио став и предлагао исто што и за јужну покрајину и тако придобио војвођанске политичаре. Пешић је отворено рекао оно што су многи мислили: „Тако испада да је он некакав покрајински амбасадор у републичком руководству. Кад год се водила некаква дискусија (...) често пута он се увек понашао као покрајински амбасадор“. Минићев успон на место министра иностраних послова, па потпредседника СИБ-а и члана Председништва ЦК СКЈ Пешић је приписао утицајима из Федерације којима је српско руководство подлегло. Његово понашање је назвао „типичном политичком демагогијом“. Минића је доживео као страног тело у ЦК СКС, човека без политичке подршке у Србији, наметнутог са стране, оптужујући га да се у ЦК СКС понашао као да је изнад њега, као његов „пандан“, уместо да буде делегат Србије у руководству Федерације. Опструкцију избора Марковића је доживео као смишљену и организовану акцију. Тражио је да се рашчисте односи између Марковића и Минића, а не „да учемо некакав 'кофер' проблема и слабости са собом из прошлости, а да нико не зна шта има у том коферу“. Изузетно оштар, али мало блажи према Минићу био је Милорад Николић: „Стиче се утисак да се друг Минић више ослања на подрушку других средина а не своје матичне републике“. Богдан Трифуновић је рекао да су неслагања у односу према СК Србије „неки мислили да реше анонимно, неодговорном операцијом тајног гласања“. Критиковао је „политичко слепило и неодговорност доста великог броја чланова Централног комитета СКЈ (...) запањен степен несхватања неких другова шта је то ова наша федерација и шта је то овај наш Савез комуниста Југославије, шта се у њему може а шта не може радити од стране одговорних људи из република и покрајина“. Осудио је „погрешне илузије“ да друге републике и покрајине могу да бирају ко ће из СКС бити члан југословенског партијског руководства. У притиске на Србију из других делова земље је сврстао и политику руководства СР БиХ које је континуирано нападало руководство Србије под маском незадовољства писањем штампе у Србији. Зоран Матковић, Бранислав Иконић и бројни други учесници нису прихватили да се радило само о „инциденту“, већ су неповерење у Марковића назвали ударцем на СК Србије и јединство СКЈ. Слободан Милошевић је тражио сучељавање са реалним проблемима попут економске кризе

и тешког положаја Срба на Косову и Метохији уместо уљуљкивања у „илузијама лажне хармоније“. Акција против Марковића била је за њега наставак политике неформалних договора и политикантских деловања којима су из других делова државе вршени притисци на српску партију, изазиване поделе у њој и стварани услови „да се са стране арбитра“.⁴⁴

Политичку акцију против ЦК СКС и Драже Марковића оштрим речима је осудио и председник Градског комитета СК Београда Иван Стамболић на седници тог тела 5. јула 1982. Казао је да је српско руководство недовољно озбиљно схватило бројне индиције да до тога може доћи, од мањег броја гласова које су његови чланови добили на конгресу СКС до отворених супротстављања покрајинских политичара политици ЦК СКС. Такав однос према Србији је видео и као последицу очитих неслагања појединаца из других република са ставовима српског руководства око Косова. Критиком „појединаца“ који нису заступали став руководства, што је отварало простор да покрајински политичари деле руководиоце Србије на оне који имају више разумевања за покрајине и оне који имају мање, алудирао је на Минића. Стамболић се осврнуо и на кризу око избора председника Председништва ЦК СКЈ претходне јесени и подсетио на тадашњи неприхватљив однос према Србији, јер неколико пута није уважавана њена аргументација. Указао је на сложеност односа у СКЈ у коме је требало обезбедити равноправност свих делова земље, иако је СКС са милион чланова чинио чак половину чланства СКЈ.⁴⁵

Централни комитет СКС је 26. јула 1982. догађаје око гласања за Марковића примио „тешко и са забринутошћу“, сматрајући да су превазишли „оквире односа према одређеној личности, већ је то однос према руководству и Савезу комуниста једне републике“. За ЦК СКС је изграђивање односа унутар Србије са покрајинама на основама устава било једно од кључних питања кохезије СФРЈ. Чкребић је оценио да су догађаји у Председништву ЦК СКЈ имали „посебну тежину“ за СКС. Видић је казао да би неизбор Марковића водио „тешким догађајима“ у СК Југославије. За њега је било неприхватљиво да

44 АС, б2, ЦК СКС, кутија 408, 1982, Материјали са 4. седнице Председништва ЦК СКС, одржане 2. јула 1982; Ђукић, *Како се догодио вођа*, 49–51.

45 ИАБ, 865, Градски комитет, 42, 1982, Р, 5. 7. 82.

неколико десетина чланова ЦК СКЈ може да прегласа целу једну републику са милион комуниста.⁴⁶

*Избор Драже Марковића за председника
Председништва ЦК СКЈ 1983.*

Избором Марковића суштински опет ништа није решено, осим што је руководство Србије заштитило свој и интегритет своје републике и партије. Годину дана касније на помолу је била нова криза у Председништву ЦК СКЈ. На дневном реду је био избор новог председника, кога је требало да предложи СКС. Србија је могла да бира између Драже Марковића и Добривоја Видића, своја два члана. Председништво ЦК СКС је 4. априла 1983. за кандидата изабрало Марковића. Предлог су подржали сви, али је подршка Марка Ђуричина из САП Војводине била веома уздржана.⁴⁷

Отпори у Председништву ЦК СКЈ били су знатни. Душан Драгосавац је користио процедурална питања да би предлог довео у питање. Сазнавши за акцију Драгосавца, Марковић се спремао за седницу на којој ће бити изабран председник и записао за себе: „Само га чекам; свашта ћу му и то грубо, отворено рећи (...) Нећу му остати дужан.“⁴⁸ Политички терен је опет припремао председник СКС Душан Чкребић, овога пута успешније. Појединачно је разговарао са свим члановима Председништва ЦК СКЈ, осим са Драгосавцем, како би постигао „благовремено отклањање евентуалних тешкоћа и проблема око предстојећег избора“.⁴⁹

О предлогу Србије је одлучивала Кадровска комисија Председништва ЦК СКЈ 20. јуна 1983. Над Марковићевом кандидатуром је висила сенка неуспеха на првој седници ЦК СКЈ и нетрпељивост према њему у северној српској покрајини и неким политичким круговима ван Србије (БиХ и Хрватска). Скоро сви чланови (Дане Ђуић, Доброслав Ђулафић, Андреј Маринц, Илијаз Куртеши, Никола Стоја-

46 АС, б2, ЦК СКС, кутија 435, 1982–1984, Значајне информације, Информација о току активности; АС, б2, ЦК СКС, кутија 393, 1982, Материјали са 3. седнице ЦК СКС, одржане 26. јула 1982.

47 АС, б2, ЦК СКС, кутија 435, 1982–1984, Значајне информације, Информација са 32. седнице ПЦК СКС; АС, б2, ЦК СКС, кутија 414, 1983, Материјали са 32. седнице Председништва ЦК СКС, одржане 4. априла 1983.

48 ИАБ, Ф. Драже Марковића, к. 9, Дневничке белешке 1983. године, 176; АЈ, 507, 39. седница Председништва ЦК СКЈ, 14. 6. 1983; ИАБ, Ф. Драже Марковића, к. 9, Дневничке белешке, 1983, 130.

49 Чкребић, *Поглед искоса*, 214.

новић, Митја Рибичич) исказали су бојазан да последице неуспеха Марковића на првом гласању, претходне године, неће бити могуће избећи на унутрашњој сцени и у реаговањима из иностранства ако буде изабран за председника Председништва ЦК СКЈ, али су му дали подршку, поштујући став Србије и не желећи да додатно слабе положај земље. Међутим, било је озбиљних отпора и то из северне покрајине и БиХ. Из покрајине је Марковић оптуживан да је својим иступима уносио доста „немира и нестабилности у односе у Савезу комуниста Србије, што је водило и одређеном неповерењу међу кадровима“. Хамдија Поздерац је Марковићу замерао однос према БиХ и Муслиманима, али је био спреман да подржи предлог Србије („за предлог за кога буду сви“).⁵⁰

Питање је решено на седници 30. јуна 1983. Противљење Марковићу су у дискусији отворено исказала три члана: Петар Матић из СК Војводине, Фрањо Херљевић из БиХ и Душан Драгосавац из Хрватске. Матић и Драгосавац су предност давали Видићу, као другом члану Председништва из Србије, иако су знали да је Видић већ подржао Марковића. Матић је замерао што је партијски врх српским предлогом стављен пред „свршен чин“, замерао је Марковићу да су у великом делу СКЈ постојале резерве према њему и означио га као „спорног“. Драгосавац није негирао право република и покрајина да самостално бирају кадрове, али је сматрао да су имале обавезу да воде рачуна о томе да ли су они прихватљиви у другим срединама. Враћао се уназад, покрећући поново нерашчишћене рачуне из времена избора Марковића у Председништво ЦК СКЈ, директно му пребацујући да приликом тајног гласања није изабран због својих политичких ставова. Цитирао је и оштро критиковао делове Марковићевог тадашњег говора, посебно онај у коме је рекао да је гласање против њега била политика којом је требало ударити Србина који је највише политички експониран. Оптужио га је да је тиме себе представио као некога ко говори у име нације и републике. То је означио за „лидерство појединаца“. Фрањо Херљевић је критиковао „ултимативни“ став Председништва ЦК СКС да кандидат буде Марковић, замерајући да тиме није вођено рачуна о ставу других република према Марковићу, посебно БиХ. Дража Марковић је одговорио Драгосавцу и Матићу. Пошто су имали резерве према њему, питао их је да ли мисле да према њима не постоје резерве, упркос којима су ипак били на функцијама

50 АС, б2, ЦК СКС, к. 415, 1983, Материјали са 39. седнице Председништва ЦК СКС, одржане 29. јуна 1983.

као представници својих партија. Као апсурдне је одбацио оптужбе да је негирао државност БиХ и Муслимане као нацију. Није одступао од својих ставова у вези са односима у републици, сматрајући оправданим то што се залагао за државност Србије, којој је то по уставу припадало, а против покушаја давања елемената државности покрајинама. Како већина чланова није била вољна да ствара нову политичку кризу, Марковић је изабран за председника прећутно, без гласања, акламацијом.⁵¹

Споровима око избора Драже Марковића за председника Председништва ЦК СКЈ 1983. настављен је континуитет подела у југословенском врху, а његовим избором потврђена је политика компромисног премошћавања спорова до следеће кризе, која је постајала све дубља. Привредна криза је била још озбиљнија, па је држава посегла за Дугорочним програмом економске стабилизације, који је пред политичким опструкцијама убрзо пропао, а економска независност земље изгубљена је немогућношћу враћања спољног дуга без финансијске помоћи из иностранства. На Косову је владало варљиво затишје, уз непрекинути процес јачања албанског сепаратизма и исељавања Срба. У Србији је процес успостављања јединства републике, отворен 1981, текао веома споро, уз велике отпоре покрајинских руководстава, подржаних изван Србије, али је био неповратан. Истовремено, на српској политичкој сцени је све приметнија постајала средња или млађа генерација политичара, предвођена Иваном Стамболићем и Слободаном Милошевићем.

Резиме

У Југославији је после смрти Јосипа Броза економска криза била евидентна, самоуправни социјализам није функционисао, пад животног стандарда је био непрекидан, држава се 1981. суочила са албанским насилним демонстрацијама, а 1982. са немогућношћу враћања страних дугова. Српско руководство је 1981. поново покренуло питање неравноправног положаја Србије у односу на друге републике према Уставу из 1974. и политичкој пракси после његовог доношења, а покрајинска руководства су савезнике за очување стечених позиција тражила међу политичарима изван Србије, пре свега у БиХ и Хрватској и у Федерацији. У таквој ситуацији су се споро-

51 ИАБ, Ф. Драже Марковића, к. 9, Дневничке белешке, 1983, 195, 196; АЈ, 507, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, 41. седница, 30. 6. 1983.

ви република и покрајина преламали и преко Председништва ЦК СКЈ. Кризе су изазиване: 1981. када је Србија настојала да спречи да за председника тог тела буде изабран Милош Минић, који је био из Србије, али је политичко упориште имао у покрајинама и изван републике и није подржавао политику српског руководства, које је тежило успостављању јединства; затим 1982, када су политичари из покрајина, Хрватске и БиХ желели да спрече да у то тело буде изабран Дража Марковић; и 1983. када је Србија за председника Председништва ЦК СКЈ кандидовала управо Марковића.

Sources and Literature

- Arhiv Jugoslavije. Fond: 507 – SKJ.
- Arhiv Srbije. Fond: d2 – CK SKS.
- Istorijski arhiv Beograda. Fondovi: Draže Markovića; 865 – Gradski komitet SK Beograda.
- Bjelajac, Mile. „Proizvođenje novih nacija, novih manjina i teritorijalna pitanja. (Koncept konkurentne države na tlu Srbije)“. *The Shared History. Nations, States and Diasporas of the Former Yugoslavia (Nacije, države i dijaspora na prostoru bivše Jugoslavije)*, urednik Darko Gavrilović, 121–142. Sremska Kamenica: Institute for Historical Justice and Reconciliation, Fakultet za evropske pravno-političke studije, 2010.
- Bjelica, Slobodan. „Views of Vojvodinian Leadership on Re-opening the Issue of the Relationship Between SR Serbia and SAP Vojvodina IN 1981“. *Istraživanja* 27, 2016, 258–273. doi: 10.19090/i.2016.27.258-273
- Bjelica, Slobodan. „Vojvođanska autonomija – krizno žarište socijalističke Jugoslavije“. *Kultura polisa*, posebno izdanje *Vojvodina kao potencijalno geopolitičko žarište u Republici Srbiji*, priredili Ljubiša Despotović, Goran Ivančević, 273–280. Novi Sad, 2018.
- Bjelica, Slobodan. *Sporovi oko autonomije Vojvodine*, knjiga prva: 1961–1974. Beograd: Službeni glasnik, 2015. (cyrillic)
- Čkrebić, Dušan. *Pogled iskosa*. Beograd: Službeni glasnik, 2009. (cyrillic)
- Dimić, Ljubodrag. *Istorija srpske državnosti*, III: Srbija u Jugoslaviji. Novi Sad: Srpska akademija nauka i umetnosti (ogranak u Novom Sadu), „Beseda“, izdavačka ustanova pravoslavne eparhije Bačke i Društvo istoričara južnobačkog i sremskog okruga, 2011. (cyrillic)
- Đekić, Mirko. *Upotreba Srbije. Optužbe i priznanja Draže Markovića*. Beograd: Beseda, 1990.
- Đokić, Bojan. „Srpska javnost o međunacionalnim odnosima u Socijalističkoj Autonomnoj Pokrajini Kosovo 1981–1989“. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2019.

- Đukić, Slavoljub. *Kako se dogodio vođa. Borba za vlast u Srbiji posle Josipa Broza*. Beograd: „Filip Višnjić“, 1992.
- Jović, Dejan. *Jugoslavija – država koja je odumrla. Uspon, kriza i pad Četvrte Jugoslavije (1974.–1990.)* Zagreb: Prometej, Beograd: Samizdat B92, 2003.
- Nikolić, Kosta. „Kako je Slobodan Milošević izabran za vođu srpskih komunista“. *Istorija 20. veka* 1/2006, 9–26.
- Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, III. Beograd: Nolit, 1988.
- Popović, Dušan. *Letopis o Vlaovićima*, III. Novi Sad: Agencija „MiR“, 2006.
- Ristanović, Petar. *Kosovsko pitanje 1974–1989*. Novi Sad: Prometej, Beograd: Informatika, 2019. (cyrillic)

Summary

Slobodan Selinić

Serbian cadre selection to the Presidium of the Central Committee of the League of Communists of Yugoslavia 1981–1983: political infighting after the death of Josip Broz

ABSTRACT: The present paper contributes to the study of Serbia's position in Yugoslavia after the death of Josip Broz. Based on insights into the disputes over the election of Serbian members and chair of the LCY Central Committee Presidium in 1981–1983, it analyzes the relations between politicians from Serbia on the one hand, and the relations of Serbia and other republics and provinces on the other. Prior insights from memoirs and historiographical literature were complemented by archival research.

KEY WORDS: Yugoslavia, Serbia, League of Communists of Yugoslavia, League of Communists of Serbia, political conflicts, Dragoslav Marković, Petar Stambolić, Dušan Dragosavac, Miloš Minić

After the death of Josip Broz, the economic crisis in Yugoslavia was evident, socialist self-management was not working, the decrease in living standards was steady, the country saw violent Albanian demonstrations in 1981, and in 1982 it found itself unable to repay its foreign debts. In 1981, Serbian officials again raised the question of the unequal position of Serbia vis-à-vis the other republics in the 1974 Constitution and subsequent political practice, while the leadership of the autonomous provinces, trying to hold onto their positions, sought allies among politicians outside of Serbia, primarily in BiH and Croatia, as well as in the Federation. In such a situation, the disputes between the republics and provinces reflected onto the Central Committee Presidium. Crises arose in 1981, when Serbia attempted to prevent the election of Miloš Minić as chairman of this body, a man hailing from Serbia, but with his political stronghold in the provinces and other republics, who opposed the policies of the Serbian leadership, which sought to establish the unity of their republic; in 1982, when the politicians from the provinces, Croatia and BiH attempted to prevent the election of Draža Marković to the Presidium as an outspoken proponent of Serbia; and in 1983, when Serbia nominated Marković for chairman of the Central Committee Presidium.